

SEGUINT LA PETJA D'UN NOU FRAGMENT CATALÀ DE LA *QUESTE DEL GRAAL*

Enric CASAS REIG
Universitat de Barcelona – IRCVM

El 1977 Harvey L. Sharrer publicava una bibliografia crítica dels textos medievals conservats de la matèria artúrica hispànica. La secció dedicada a la *Queste del Saint Graal* del cicle de la Vulgata registrava la versió catalana conservada a la Biblioteca Ambrosiana de Milà (Ab1), còpia atribuïda a G. Rexach i datada el 1380. La importància d'aquest text radica en el fet que constitueix l'únic romanç artúric traduït al català conservat sencer que ens ha arribat. Tanmateix, crida l'atenció el següent registre que introdueix Sharrer (Ab2): «Dr Bohigas informs me of the existence of a fragment of the Catalan *Queste* in a private library in Majorca, which he intends to edit. No other information is available.» (Sharrer 1977: 20). El desembre del 2023 el Dr. Sharrer em va confirmar que mai li fou revelat per Pere Bohigas (1901-2003) el nom del propietari del fragment de la *Queste* catalana ni la seva localització a Mallorca.¹

La bibliografia posterior, que ha anat actualitzant el llibre de Sharrer, no va més enllà i es limita a repetir aquesta nota. D'aquesta manera, J. M. Lucía Megías (2015: 35) reproduïx l'anotació de Sharrer, el mateix que fa Rafael M. Mérida Jiménez indicant que «existiría un segundo testimonio, todavía inédito» (2010: 293).²

1. I això que Sharrer va insistir-hi. En una carta que envià a Pere Bohigas el 15 de setembre de 1976 el posava al corrent dels avenços en la seva transcripció paleogràfica del Ms. 9611 de la Biblioteca Nacional de Madrid, que conté un *Lanzarote* en castellà, i li adreçava la pregunta: «¿Sabe Ud. algo más de ese fragmento que se descubrió en la Biblioteca Central?». Pot desconcertar que preguntí per un fragment trobat a la Biblioteca de Catalunya, en aquest any encara amb la denominació franquista de Biblioteca Central. La veritat és que l'únic text artúric que ha estat descobert a la BC és el fragment de l'incunable conegut com la *Tragèdia de Lançalot* de Mossèn Gras, publicat per Martí de Riquer el 1955. En una altra carta del 7 de juliol de 1980 repetia la consulta, emprant uns altres termes: «¿Hay alguna novedad acerca del fragmento artúrico en la Biblioteca de Catalunya? Me gustaría verlo por si acaso tuviese relación con el *Lanzarote* español». Bohigas, en resposta a la missiva del 1976, li devia haver aclarit que no es tractava d'un fragment descobert a Barcelona, sinó a Mallorca (tal com Sharrer publicaria el 1977), però hauria afegit que a la BC en tenien una reproducció. Cartes consultades al Fons Pere Bohigas de la BC.

2. A les bases de dades en línia, consultades el 13 de maig de 2024, tampoc es referencia aquest fragment. Arlima, el *Cens de traduccions al català medieval fins a 1500 (TCM)* de Cabré *et al.* digitalit-

Bohigas havia publicat la notícia de la descoberta per Josep Maria Pons i Guri d'un fragment de mitjan segle XIV del *Lancelot* en català a la biblioteca privada de Francesc Cruzate a Mataró (Bohigas 1962), però no feu el mateix amb aquesta *Queste* catalana.

Pere Bohigas dedicà una part dels seus estudis de filologia romànica a la matèria de Bretanya en l'àmbit de la península Ibèrica.³ En una publicació en què aportava una visió de conjunt del mite artúric a Catalunya (Bohigas 1961), quan esmenta els testimonis manuscrits conservats, fa unes breus mencions de la *Questa* catalana de Milà i del fragment del *Lancelot* català de finals del XIV que es trobava a l'Arxiu Parroquial de Campos, a Mallorca (Rubió i Lluh 1903). Però res no diu del fragment de la *Queste* catalana també de Mallorca. I tampoc no ho fa en la revisió i traducció al català d'aquest article que aparegué anys després (Bohigas 1982: 285-286). També sorprèn que en l'edició que preparà el 1984 amb Jaume Vidal Alcover de *La faula* del mallorquí Guillem de Torroella continuï sense esmentar, ni en l'estudi introductori ni en nota, l'existència d'aquest segon manuscrit inèdit amb la *Questa del Sant Grasal* en català.

Els biògrafs de Bohigas (Soberanas 1982; Colón Domènech 2001) insisteixen a dir que, com a alumne de Jordi Rubió i Balaguer, a més de ser un gran filòleg, també excel·lí en el camp de la bibliologia i la codicologia. La seva estada a París entre 1925 i 1927, pensionat per Rafael Patxot, serví per a emprendre la descripció codicològica dels manuscrits de procedència catalana de la Biblioteca Nacional de França, i el 1927 va fer el mateix amb les biblioteques angleses d'Oxford, Cambridge i el British Museum. Era el tret de sortida del seu ambiciós *Repertori de manuscrits catalans*, que pretenia constituir un inventari complet dels manuscrits d'autoria catalana (Soberanas 1985: 5).⁴

Això li serví per a ser escollit director de la Secció de Manuscrits de la Biblioteca de Catalunya el 1931. Sota la nova administració franquista, el 1939 es veia obligat a fer oposicions. El 3 de novembre de 1941 seria destinat a l'Arxiu d'Hisenda de Mallorca, a Palma, on va estar fins al març del 1942, quan, per fi, va poder tornar a ocupar la seva plaça a la BC (Soberanas 1982: XV-XVI).

En aquests mesos d'estada a Mallorca va explorar els fons manuscrits de les biblioteques de Palma, tot recollint algunes notícies de còdexs anteriors al segle XVI que publicà el 1944 al butlletí de l'Escola de Bibliotecàries de Barcelona (Bohigas 1944). Aquí tampoc es refereix a cap manuscrit artúric, així que la seva troballa va haver de ser posterior.

A Mallorca va poder establir vincles amb velles amistats com Miquel Ramon Ferrà (director de la Biblioteca Pública de Mallorca), el pare Miquel Batllori o Joan Pons Marquès (director de l'Arxiu Històric de Mallorca i president de la Societat Arqueològica Luhlana); i establir nous contactes. Aquesta estada va despertar-li un interès pels fons manuscrits medievals de les biblioteques i arxius de Mallorca que sempre l'acompanyarà.

zats a la plataforma Translat DB (TCM 0.41.1) i PhiloBiblon (BITECA texid 1269), en l'entrada de la *Questa del sant Grasal* catalana tan sols registren el manuscrit I. 79 Sup. de l'Ambrosiana de Milà.

3. El 1954 va ser un dels fundadors de la Branca Hispànica de la International Arthurian Society, en el butlletí de la qual (BBIAS) col·laborà assiduament. Va ser membre de les successives juntes directives de l'esmentada secció fins al 2003.

4. El *Repertori* que aconseguí recopilar al llarg de tota la seva vida es troba en el Fons Pere Bohigas de la Biblioteca de Catalunya, documentació que està en procés d'ordenació.

Tenint tot això en compte, i de cara a identificar i localitzar el fragment, vaig consultar les cartes enviades a Pere Bohigas per part de corresponsals mallorquins, tot cercant alguna pista del fragment artúric. Aquesta correspondència forma part del Fons Pere Bohigas de la Biblioteca de Catalunya i està parcialment ordenada. Voldria destacar totes les facilitats que se m'ha ofert des de la BC per consultar aquest fons: estic especialment agraït amb Anna M. Gudayol, cap de la Secció de Manuscrits i Arxiu, així com als bibliotecaris encarregats de la Sala de Reserva.

Bohigas mantenia una fluida comunicació amb els seus contactes insulars, que anaven notificant-li troballes que podien ser útils per al seu Repertori. En els anys 40 fou molt actiu Miquel Batllori (1909-2003), qui intercanvià amb ell nombroses novetats, fotocòpies i microfilms de documents medievals que anava descobrint a Mallorca. Per exemple, en una carta del 29 de març de 1943 l'informava d'haver pres anotacions de dos o tres manuscrits a Son Vida, la finca on els marquesos de la Torre tenien el seu arxiu, que aglutinava els fons patrimonials dels La Torre, els Despuig i els Peralada.⁵

Un altre dels seus col·laboradors en el buidatge dels fons manuscrits de Mallorca fou el lullista britànic Jocelyn N. Hillgarth (1929-2020). En carta escrita el 14 de maig del 1957 donava notícia a Pere Bohigas que ell i «Don Juan» havien vist dos còdexs medievals a la biblioteca del Marquès de la Torre, a Son Vida.⁶ Aquest «Juan» era ni més ni menys que Joan Pons Marquès (1894-1971). Sembla que, d'ençà dels anys 40 (i fins a gairebé els 70), Batllori, Hillgarth i Joan Pons, entre d'altres, formaren un grup d'intel·lectuals que examinava arxius i biblioteques mallorquins, i intercanviaven informacions amb Bohigas, establert a la Biblioteca de Catalunya, a Barcelona, qui de vegades s'afegia als seus col·legues en les seves escapades a l'illa.⁷

Els còdexs de Son Vida devien interessar força a aquests estudiosos. Per això Hillgarth escrivia a Pere Bohigas el 14 de maig de 1958 informant-lo que la finca de Son Vida havia estat venuda «y temo que será un hotel», de manera que l'arxiu havia estat traslladat a Palma, «en la casa del marqués de la Torre».

Es desprèn de la correspondència entre Pere Bohigas i Joan Pons, que van continuar examinant l'arxiu del Marquès de la Torre, ara establert a la seva casa senyorial de Pal-

5. Els marquesos de la Torre són la família Truyols, casa nobiliària de Mallorca originària de Manacor (on posseïen la Torre del Fangar). El títol de marquès li fou confirmat a Nicolau Trullol i Dameto (1667-1728) l'any 1728 per Felip V. El 1738 s'acabaria de construir a Palma el casal senyorial conegut com a Ca la Torre o Cal Marquès de la Torre on s'assentà la branca principal de la nissaga. Des del segle XVII la casa Trullol tenia entre les seves propietats Son Vida, que havia sigut de la família Desmàs. Els Trullol s'emparentaren amb els Despuig cap a mitjan segle XIX, posseïdors del títol de comte de Montenegro. Així, l'arxiu i la biblioteca reunits pel cardenal Antoni Despuig (1745-1813) a la casa del comte de Montenegro situada a Raixa, es portaren a Son Vida (Batllori estava investigant aquest fons, tal com en dona notícia en les cartes del 6 de maig, 8 i 26 d'octubre de 1945). Els Trullol-Despuig el 1899 també heretaren el castell de Peralada i el seu arxiu comtal, que es va traslladar a Mallorca i s'afegí a l'arxiu de la finca de Son Vida (Baig i Aleu 1996: 312-317).

6. Un còdex contenia els tractats de Sant Agustí sobre l'Epístola de Sant Joan (lleta del segle XII), l'altre es tractava de l'Evangeli de Sant Marc (escriptura del XIV).

7. En una carta del 15 de juliol del 1953, Joan Pons, assabentat pel pare Batllori i l'hereu del Marquès de la Torre (Jordi Truyols) que Bohigas tenia notícia d'un manuscrit del segle XI de Son Vida, li pregunta al mateix Bohigas: «Váreu ésser a Son Vida en la vostra estada a Mallorca?».

ma, perquè el 15 de març del 1967 (Carta 1 de l'Annex) Pons Marquès comunicava al seu interlocutor que «no hi haurà inconvenient pel microfilm del *fragment cavalleresc* de Ca la Torre» (la cursiva és meua). El marquès, que entre 1963 i 1982 fou Jordi Truyols i Dezcallar, estava conforme a deixar microfilm un fragment manuscrit de la seva biblioteca que havia cridat l'atenció de Bohigas. Sempre atent, Joan Pons afegia: «veuré també si en aquella biblioteca hi ha res més català que vos pugui interessar».

El 29 d'agost del mateix any (Carta 2 de l'Annex), Joan Pons avisava Bohigas que l'endemà rebria a la Biblioteca Central, per mitjà d'una amiga de la seva neboda Eulàlia Vintró, «un sobre amb el microfilm del *fragment català de la B^{ca}. del Marquès de la Torre*, que em teníeu demanat fa no sé el temps». El remitent excusa la demora en l'enviament, a causa d'una sèrie de dificultats que hi hagué per aconseguir el microfilm, fet per «un tal Antoni Bauçà». Després de tant de retard, estava encuriós per saber si «el ditxós microfilm» li seria útil i per conèixer «la matèria original del text literari, que interessa, naturalment, a l'amic Truyols».

Podem intuir la resposta de Pere Bohigas a partir de la carta que li torna a enviar Joan Pons el 5 d'abril de l'any següent (Carta 3 de l'Annex). Bohigas devia poder visualitzar sense problemes el contingut del microfilm i esbrinar-ne la seva matèria literària, perquè Pons Marquès l'avisava que li enviarà la factura del microfilm quan la tingui, ja que està «cansat d'esperar la factura del *fragment del Graal*, demanada a l'home del microfilm (que és lo més informal que conec)». Per fi, el 27 de maig del 1968 (Carta 4 de l'Annex) l'informava que el microfilmador Bauçà «m'entrega la factura de la *Queste del Graal*, amb el recibi, que ja té ell cobrada».⁸

Aquesta correspondència ha permès confirmar que el «fragment of the Catalan *Queste* in a private library in Majorca» del que el 1977 donà notícia Sharrer, segons l'havia informat el Dr. Bohigas, era el trobat a la biblioteca o arxiu del Marquès de la Torre l'any 1967.

Mentre escric aquestes ratlles, el manuscrit original encara no ha pogut ser localitzat. Sabem que el 1968 estava a Casa del Marquès de la Torre, a Palma. El març de 1972 Jordi Truyols va dipositar una petita part del seu arxiu nobiliari a l'Arxiu del Regne de Mallorca. Les dates extremes dels documents entregats eren els segles XVIII i XX (Urgell Hernández 2000: 79); per tant, el fragment de la *Queste* no n'hauria format part. La resta de l'arxiu va romandre en mans privades, fins que el 2004 va ser adquirit totalment pel Govern de les Illes Balears i dipositat a l'Arxiu del Regne de Mallorca (Limongi 2004). El fons del Marquès de la Torre conté un ingent volum de documentació que encara no ha estat catalogada, tal com m'informen des del mateix arxiu. Si no s'ha perdut, és qüestió de temps que el document acabi apareixent.

8. D'aquestes dues cartes també es desprèn que Joan Pons envià un altre microfilm a Pere Bohigas amb uns altres dos documents medievals trobats a l'Arxiu del Marquès de la Torre. En un cas, es tracta d'un còdex de 157 folis que agrupa documentació del 1358 referent a l'ajuda prestada per la noblesa catalana a Pere el Cerimoniós amb motiu de la guerra de Castella. L'altre és la còpia d'unes setanta cartes d'Alfons el Magnànim. He pogut localitzar i consultar el microfilm a la Biblioteca de Catalunya, que, a més a més d'aquests dos documents, també conté un *Compendium artis demonstrative* i un *Liber de ascensu et descensu intellectus* de Ramon Llull, procedents els dos exemplars de la Sapiència de Palma.

Pel que fa al microfilm que va rebre Pere Bohigas, ha estat identificat i l'he pogut consultar, gràcies a l'ajut, una vegada més, dels bibliotecaris de la Sala de Reserva de la BC. Es tracta de la reproducció d'un fragment de 22 folis, numerats del 73r al 94v, que, tal com he pogut confirmar, conté una part de la traducció catalana de la *Queste del Saint Graal* del cicle en prosa *Lancelot-Graal*. L'estat de conservació és bo i el text es llegeix bé. La lletra és regular i cada pàgina conté una sola columna. Sembla una escriptura d'entre finals del segle XIV i principis del XV, segons l'opinió proporcionada pel paleògraf Jordi Saura Nadal. El fragment conté una porció de la novel·la dedicada a les aventures de Baors (*Bohort* en francès): s'inclou des de la seva conversa amb un ermità fins quan es troba amb els altres cavallers del Graal (Perceval i Galeàs) a bord de la nau de Salomó, i es talla enmig de l'explicació dels orígens del llit que hi ha en el vaixell. En el marc de la meua tesi doctoral sobre el mite del Sant Graal a la Corona catalanoaragonesa, dirigida per Meritxell Simó, estic treballant en l'edició i estudi del text, resultats que prompte seran publicats.

Fins ara, teníem documentats i estudiats set testimonis manuscrits de traduccions catalanes de romanços relacionats amb la matèria de Bretanya: quatre formen part de la Vulgata artúrica (dos fragments del *Lancelot* a Mataró i Mallorca, la *Queste* preservada a Milà i el fragment de l'incunable atribuït a Mossèn Gras conegut com a *Tragèdia de Lançalot* de la BC) i els tres restants del cicle de Tristany (Andorra, Cervera i BC). El fragment de la *Queste* del Marquès de la Torre seria el vuitè testimoni i el cinquè de la Vulgata. Amb els seus vint-i-dos folis, es tracta del segon fragment més extens, per darrere de la *Queste* de l'Ambrosiana, únic testimoni manuscrit conservat sencer.

És curiosa la insistència mallorquina en el mite artúric: coneixem el fragment del *Lançalot* català que es descobrí a l'Arxiu Parroquial de Campos a Mallorca (Rubió i Lluch 1903), l'origen mallorquí que s'ha proposat per la catalana *Queste* de Milà (Crescini / Todesco ed. 1917), la novel·leta artúrica de *La faula* escrita pel mallorquí Guillem de Torroella, l'ideal de cavalleria que planteja Ramon Llull al seu *Llibre de l'orde de cavalleria*, les referències al rei Artús per part d'Anselm Turmeda a les *Cobles de la divisió del Regne de Mallorques*, la presència de Morgana en algunes rondalles mallorquines, i ara el fragment de la *Queste del Graal* procedent de l'Arxiu del Marquès de la Torre.

Al llarg del segle XX van anar apareixent nous testimonis de manuscrits medievals artúrics en català, castellà i galaicoportuguès gràcies a la inspecció sistemàtica de biblioteques i arxius per part d'investigadors com Pere Bohigas. Aquest fragment que aquí ens ha ocupat seria un d'aquests casos, però per motius que desconeixem Bohigas no l'arribà a editar, i quedà en l'oblit fins avui. Totes aquestes troballes, sempre posades en relació amb els seus originals francesos, ens permeten anar formulant un panorama cada vegada més nítid de la recepció i circulació de la matèria de Bretanya a la península Ibèrica. Però encara queden moltes llacunes, que esperem que futurs descobriments, sovint esporàdics i casuals, vagin omplint.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BAIG I ALEU, Marià (1996): «L'arxiu comtal de Peralada. Elements per a la seva història», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 29, p. 305-340.
- BOHIGAS, Pere (1944): «Fondos manuscritos de bibliotecas de Mallorca», *Biblioteconomía*, vol. 1, n. 3, p. 80-89.
- BOHIGAS, Pere (1961): «La Matière de Bretagne en Catalogne», *Bulletin Bibliographique de la Société Internationale Arthurienne*, 13, p. 81-98.
- BOHIGAS, Pere (1962): «Un nou fragment del *Lançolot* català», *Estudis Romànics*, 10, p. 179-187.
- BOHIGAS, Pere (1982): «La Matèria de Bretanya a Catalunya», dins BOHIGAS, Pere (ed.): *Aportació a l'Estudi de la Literatura Catalana*. Amsterdam / Barcelona: Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes / Fundació Congrés de Cultura Catalana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 277-294.
- BOHIGAS, Pere / ALCOVER, Jaume Vidal (ed.) (1984): Guillem de Torroella, *La faula*. Tarragona: Tàrraco.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2001): «Semblança de Pere Bohigas», dins BADIA I MARGARIT, Antoni M. / COLÓN DOMÈNECH, Germà / MORAN I OCERINJAUREGUI, Josep (ed.): *Mirall d'una llarga vida: A Pere Bohigas, centenari*. Barcelona: IEC, p. 13-17.
- CRESCINI, Vincenzo / TODESCO, Venanzio (ed.) (1917): *La versione catalana della Inchiesta del San Graal: secondo il codice dell'Ambrosiana di Milano I. 79 sup.* Barcelona: IEC / Palau de la Diputació.
- LIMONGI, Toni (2004, 1 de setembre): «Els fons del marquès de la Torre, un nou tresor de l'Arxiu del Regne de Mallorca», *dBalears*. En línia: <<https://www.dbalears.cat/cultura/cultura/2004/09/01/187563/el-fons-del-marques-de-la-torre-un-nou-tresor-de-l-arxiu-del-regne-de-mallorca.html>>. [Consulta: 14 de maig de 2024.]
- LUCÍA MEGÍAS, José Manuel (2015): «The surviving peninsular Arthurian witness: a description and an analysis», dins HOOK, David (ed.): *The Arthur of the Iberians: The Arthurian Legend in the Spanish and Portuguese Worlds*. Cardiff: University of Wales Press, p. 33-57.
- MÉRIDA JIMÉNEZ, Rafael M. (2010): «La “materia de Bretaña” en las culturas hispánicas de la Edad Media y del Renacimiento: textos, ediciones y estudios», *Revista de Literatura Medieval*, 22, p. 289-350.
- RUBIÓ I LLUCH, Antoni (1903): «Notícia de dos manuscrits d'un *Lançolot* català», *Revista de Bibliografia Catalana*, 3, p. 5-25.
- SHARRER, Harvey L. (1977): *A Critical Bibliography of Hispanic Arthurian Material. I. Texts: the prose romance cycles*. Londres: Grant & Cutler.
- SOBERANAS, Amadeu J. (1982): «Notícia de Pere Bohigas i Balaguer, filòleg i bibliòleg», dins BOHIGAS, Pere (ed.): *Aportació a l'Estudi de la Literatura Catalana*. Amsterdam / Barcelona: Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes / Fundació Congrés de Cultura Catalana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. VII-XXI.
- SOBERANAS, Amadeu J. (1985): «El “Repertori de manuscrits catalans” de Pere Bohigas», dins BOHIGAS, Pere: *Sobre manuscrits i biblioteques*. Barcelona: Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 5-8.

URGELL HERÁNDEZ, Ricard (2000): *Arxiu del regne de Mallorca*. Mallorca: Conselleria d'Educació i Cultura del Govern de les Illes Balears.

ANNEX: EDICIÓ D'ALGUNES CARTES ENVIADES PER JOAN PONS
MARQUÈS A PERE BOHIGAS (Fons Pere Bohigas de la Biblioteca de Catalunya)

[CARTA 1]

Palma 15 març 67
Sr. Pere Bohigas

Benvolgut amic: no hi haurà inconvenient pel microfilm del fragment cavalleresc de Ca la Torre. El Marquès està conforme. Ara veuré en Garcia Pastor quan ho pot fer. I veuré també si en aquella biblioteca hi ha res més català que vos pugui interessar.

Ja és ben veritat, com deis, que la propaganda del descrèdit —ja tan amunt—, es fa sola amb aquests incidents multiplicats que posen a prova la paciència.

Vostre affm.
Joan Pons

[CARTA 2]

Palma 29 agost 1967
Sr. Pere Bohigas
Barcelona

Benvolgut amic:

Una amiga de la meva neboda —Eulàlia Vintró— que surt avuït per Barcelona, us deixarà demà a la B^{ca}. Central, un sobre amb el microfilm del fragment català de la B^{ca}. del Marquès de la Torre, que em teníeu demanat fa no sé el temps.

Tant de temps que és tota una història. Al rebre la vostra carta vaig pensar que amb uns dies el tendríeu, ja que del permís i facilitats de Im. J. Truyols, el propietari, no podia dubtar-ne. A l'accedir, però, a n-en J. García perquè fes el microfilm començaren les dificultats. Tractant-se d'una cosa petita no li interessà de posar la màquina en marxa i preferí que ho fes algú altre.

Aleshores vaig acudir a un tal Antoni Bauçà, que havia muntat aquí segons notícies tot un aparell modern de microfilm. Resultà que estava treballant a la B^{ca}. Municipal, a on havia traslladat tota la instal·lació per tal de microfilmar gran part dels mss. de la col·lecció Garau, sobretot el Viatge de Berard.

A la fi estigué lliure; li duguérem el fragment català de ca la Torre, i aquí començaren les trifulgues. Basta dir-vos que per tres vegades intentà revelar la pel·lícula, davant meu mateix, i cada vegada amb resultat negatiu. Resultà que el líquid estava passat... Repetí el microfilm un cop més, l'envià a revelar no sé on, passà temps i a la fi, a finals de juliol, em dugué a casa això que us he tramès avui mateix, al tornar de fora, pel primer passatge a mà que s'ha presentat.

La darrera demora és tota culpa meva, per haver cregut que segurament a l'agost seríeu de vacances, i potser no era així.

Ara tenc una gran curiositat per saber si, després de tant de retard, el ditxós microfilm us és pràcticament utilitzable. Si així no fos, però, no hi hauria dificultat en repetir-lo bé...

Esperant saber-ne qualque cosa —i la matèria original del text literari, que interessa, naturalment, a l'amic Truyols—, és sempre vostre affm. amic

Joan Pons

[CARTA 3]

Palma 5 abril 1968

Sr. Pere Bohigas

Estimat amic: cansat d'esperar la factura del fragment del Graal, demanada a l'home del microfilm (que és lo més informal que conec), contesto les vostres lletres. Enviaré aquella factura tot seguit que la tenguí.

No hi ha inconvenient en obtenir el microfilm de les cartes d'Alfons V de l'arxiu del Marquès de la Torre. Ara bé, aquestes cartes, que són unes 70, seran publicades en nostre Bolletí de l'Arqueològica per J. Salvà i J. Truyols. Les primeres 22 van en el n.º de 1966-67, actualment en curs d'impressió. Les restants en el n.º següent, a sortir el gener 69.

Però ja dic, si interessa el microfilm es pot fer immediatament. Només cal dir a nom de qui o com s'ha de fer la corresponent factura.

Per cert a l'arxiu de Ca la Torre hi ha el ms. sumàriament descrit en la nota adjunta pel propietari, J. Truyols. Ell em diu que algú li digué que aquest doc. no existia a l'A.C.A. Em sembla estrany que sia així. Si acàs interessés no hi ha tampoc inconvenient en que se'n tregui microfilm.

I perdoneu el retard d'aquestes ratlles. Ja vos n'he dit el principal motiu.

Cordialment vostre,

Joan Pons

[CARTA 4]

Palma 27 maig 68

Sr. Pere Bohigas

Barcelona

Benvolgut amic: vinc de certificar a correus un mini-paquet amb el microfilm de les cartes d'Alfons V i el ms. de l'ajuda dels nobles en la guerra de Castella etc. de Ca la Torre, que, a la fi!, m'entrega el microfilmador Bauçà.

A la fi, també, m'entrega la factura de la Queste del Graal, amb el recibi, que ja té ell cobrada. I la fact^a. de la part que us dic, tot adjunt.

Espero l'envio arribi bé a les vostres mans i tot sia conforme. Si calen més factures o qualsevol detall més, ja ho direu. Vostre affm

Joan Pons